

Ігор Піляєв

**ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ НА ДОНБАСІ
ЯК ПРОЯВ ФРАКТАЛЬНОГО ДУАЛІЗМУ
ПОСТРАДЯНСЬКОГО РОЗВИТКУ**

У статті здійснено спробу міждисциплінарного наукового аналізу історичної та цивілізаційно-культурної природи збройного конфлікту на українському Донбасі крізь призму фрактальної локалізації історичної парадигми протистояння Заходу і Сходу на пострадянському просторі.

Ключові слова: *фрактальність, парадигма, дихотомія, європейські цінності, принципи Орди, Україна, Росія, Китай.*

Piliaiev I. The armed conflict in Donbas as manifestation of the fractal dualism of the post-Soviet development.

The article is an attempt of the interdisciplinary scientific analysis of the historical, civilizational and cultural nature of the armed conflict in the Ukrainian Donbass through the prism of the fractal localization of the East and West confrontation historical paradigm in the post-Soviet space.

Keywords: *fractal, paradigm, dichotomy, European values, principles of the Horde, Ukraine, Russia, China.*

Структурні шоки в геополітичній, інституційній, соціокультурній та безпековій архітектоніці Східноєвропейського і загалом Північноєвразійського простору, які вже спостерігалися і наразі спостерігаються з епіцентром в Україні, гостро розмежували та поляризували трансформаційні й регіонально-інтеграційні процеси на зазначених теренах. Проте дихотомія цінностей, цивілізаційно-культурних та геополітичних устремлінь притаманна євразійському простору як за визначенням (адже в самій його назві закладена дихотомія двох різновеликих крил континенту: Європа – Азія), так і в історичному вимірі принаймні з часів монгольської навали. Причому така дихотомія класичної Європи (тобто Європи історичного простору імперії Каролінгів) і класичної Азії, як екстраполяції великого Китаю, є універсальною властивістю Східно-Європейського простору на макрорегіональному, національному, регіональному, субрегіональному та місцевому рівнях.

Отже, метою нашої статті є міждисциплінарний науковий аналіз історичної та цивілізаційно-культурної природи збройного конфлікту на українському Донбасі в світлі останніх досягнень синергетики та соціогуманітарних наук, зокрема, світ-системної теорії, універсальної історії та кліодинаміки.

Концепція статті ґрунтується на працях теоретиків світ-системної теорії (Ф.Бродель, І.Валлерстайн, А.Гундер Франк, А. Коротаєв), моделювання циклічної динаміки соціальних процесів (М. Кондратьєв, Дж. Аррігі, В. Пантін, Л. Бадалян, В. Криворотов, С. Капиця), синергетики (С. Капиця, С. Курдюмов, Г. Малинецький), універсальної історії (Д. Крістіан), кліодинаміки (П. Турчин), соціоприродничої історії (Е. Кульпін),

сучасних дослідників аксіологічної дихотомії «Захід – Схід» та східної природи московсько-російської державності (О. Ахієзер, Л. Гумільов, С. Гавров, С. Каспе, Е. Кульпін, А. Кудряченко, М. Михальченко, О. Янов та ін.), новаторських працях останнього часу щодо нелінійної динаміки та фрактальних закономірностей історичного процесу (І. Єфімчук, В. Афанасьєва, К. Кочелаєвська, А. Лазерсон).

В останній третині ХХ століття синергетикою були відкриті топологічно нетривіальні об'єкти (т. зв. дивні атрактори), що радикально змінюють звичні уявлення про простір. Кожен із цих об'єктів є нерегулярною, самоподібною структурою, малі частини якої в довільному збільшенні є подібними до неї самої. Такі об'єкти були названі **фракталами** (лат. *fractus* – подрібнений, дробовий), а їх нетривіальна топологічна властивість – фрактальністю. Наприкінці ХХ століття в результаті міждисциплінарного дослідницького буму стало ясно, що універсальність є загальною властивістю просторових об'єктів, а фрактали є типовими для природи та соціуму. Фрактальну структуру мають макрокосм (зіркові кластери, галактики, всесвіт) і мікркосм (всі макромолекули, геном людини, структура ДНК¹, води, світла, звуку, електромагнітних хвиль тощо). Фрактальність тотожна існуванню масштабної просторової інваріантності: частина будь-якого фракталу повторює ціле з деяким коефіцієнтом подібності [1]. Це стосується, в тому числі, і простору людської діяльності: соціального, економічного, історичного, геополітичного, культурного тощо.

Як зазначає в ґрунтовній академічній статті «Фрактальність історії» І. Єфімчук: «[...] просторово-часова фрактальність історичного процесу в цілому – правило, а не виняток і відстежується на всій його довжині саме внаслідок єдності, спільності закономірностей розвитку, що лежать в основі циклічної динаміки соціуму» [2, с. 149]. Отже, знання особливостей мережевої структури соціальних, зокрема історико- та політико-аксіологічних фракталів, виявляється не лише теоретично важливим, але й практично необхідним. Постмодерній епосі притаманна нарастаюча фрактальність віртуальних культурних феноменів, якими

¹ Фрактальна укладка ДНК у хромосомах була доказана лише в 2005 році.

сповнена суспільна свідомість (міфи, архетипи, релігійні, моральні, політичні, наукові ідеї, цінності, соціальні проекти тощо) з її новими, прискореними формами приватно-ціннісної скороминущості. Звідси випливає можливість активного конструктивістського переформатування соціального простору через актуалізацію чи виключення тих чи інших аксіологічних, ідейно- та політико-культурних образів, архетипів, кодів, міфологем тощо. Розуміння цього дозволяє вибудовувати та реалізовувати звияжну стратегію та практику поведінки в інформаційній війні, що є однією з найважливіших, визначальних складових постмодерної гібридної війни, яка в 2014 р. розпочата на теренах України.

Ми висунули та обґрунтували гіпотезу про фрактальну природу трансформаційних процесів на пострадянському просторі, яка виходить із самоподібності процесів, зокрема конфліктів, що розгортаються на континентальному, міжнародно-регіональному, національному, внутрішньо-національно-регіональному та локальному рівнях, їх обумовленості певною ієрархічно організованою історичною парадигмою, що торує розвиток зазначеного геополітичного простору, істотною мірою впливаючи на його конфігурацію та динаміку [3, С. 83–85].

На наш погляд, збройний конфлікт на Донбасі є фрактальною локалізацією історичної парадигми протистояння Заходу і Сходу, що в аксіологічному та цивілізаційно-культурному вимірі принаймні останніх двох з половиною тисячоліть виражене в дихотомії «Європа – Китай», а протягом Нової історії – «Євроатлантична спільнота – Євразійська спільнота, як екстраполяція Великого Китаю» (сьогодні інституціоналізованого в рамках ШОС), що породжує гібридні за природою євразійські синтези «історичної Росії» та «русского мира».

Розглянемо історико-ієрархічний зріз зазначеної фрактальної парадигми в контексті генези та розбудови української державності.

Як відомо, монгольська навала на Русь у середині XIII сторіччя, що жила не лише найсучаснішими озброєннями, а й технологіями управління великими зовнішніми просторами, країнами та народами, запозиченими з підкореного монголами Китаю, призвела до поділу Русі між Ордою і Європою.

Території Київської Русі після її розпаду упродовж століть акумулювалися навколо гостро конфліктуючих центрів: умовно європейського (Галицько-Волинська Русь, Велике князівство Литовське, Польща, Річ Посполита, Австрія, Австро-Угорщина, знову Польща) та євразійського (Володимиро-Суздальська Русь, Велике князівство Московське, Російське царство, Російська імперія). Лише нетривалий історичний період – в 1939–1941 та 1944–1991 роках – ці центри знаходилися у форматі єдиної держави – СРСР, фрактальна дихотомія в якому простежувалася з макрорівня (цивілізаційний контраст між західними республіками: Прибалтики, Білорусі, України, Молдови і східними республіками Центральної Азії, а всередині РРФСР – між «Інгерманландією» (Санкт-Петербург, Ленінградська, Новгородська, Псковська, Архангельська області, Карелія) та євразійськими регіонами Поволжя, Північного Кавказу, Уралу, Сибіру, Даурії) до субрегіонального і навіть локального рівня (етнокультурний та аксіологічний контраст між слобожанськими районами Донеччини й Луганщини та їх мобілізаційно індустріалізованими районами, що наразі виступили базою «ДНР» та «ЛНР»). Таким чином, протягом понад сім століть після монгольської навали спостерігаємо не лише цивілізаційно-культурну та геополітичну альтернативність, біполярність, а й чітку фрактальність історичного та етнокультурного розвитку простору колишньої давньоруської держави: Русь Західна – Русь Східна, український етногенез на західноруських землях держав Центральної Європи – український етногенез на теренах Російської імперії, радянський Захід – радянський Схід, Україна – Росія, Правобережна Україна – Лівобережна Україна, слобожанський Донбас – мобілізаційно індустріалізований Донбас).

Варто зазначити, що лінія зіткнення ворогуючих сторін на Донбасі, що згадується Мінським меморандумом від 19 вересня 2014 року в контексті взаємного відводу важких озброєнь, має історичні паралелі з лінією розмежування територій Слобідської України, Кальміуської паланки Війська Запорозького періоду Нової Січі, з одного боку, і Війська Донського, з іншого, що складалася на середину XVIII ст., зокрема, після указу російського уряду від 30 квітня 1746 року. При цьому історично початок прибор-

канню донців і реорганізації їх самостійних вольностей на керовані Кремлем свободи та привілеї (порівняно з іншими «царевими слугами») поклала грамота царя Івана IV Грозного від 3 січня 1570 року, яка пов'язала Донщину з Московською державою на противагу відносинам козаків із польським королем. Таким чином, спостерігаємо, як фрактальна дихотомія цінностей та геополітичних орієнтацій на широкому степовому просторі проживання козацтва між Дністром та Доном з плином історичного часу набуває інституційного формату у вигляді української та донської козацьких автономій, які у взаємних відносинах уособлюють на цьому рівні, тісно перетинаючись у мові, звичаях та культурі, відповідно крайню східну межу аксіологічно-поведінкової Європи і крайню західну межу аксіологічно-поведінкової Євразії. Тут очевидні історичні паралелі з вищезгаданим фрактально-дихотомічним поділом Русі між Ордою і Європою, що втілюється в появі та подальшому загостренні титулярно-світської (король (великий князь) Русі – великий князь (цар) Русі) та конфесійної дихотомії (остання, наприклад, у 1461–1589 роках персоніфікувалася як «Митрополит Київський і всієї Русі – Митрополит Московський і всієї Русі»). Проте ціннісно-поведінкова дихотомія «Європа – Євразія» самоподібно й багатократно виявляється далі на нижчих рівнях, наприклад, в уподобаннях та орієнтаціях козацтва Війська Запорозького, відповідно, Лівого та Правого берегів Дніпра або, в межах території Війська Донського – між ареалами проживання (й системами цінностей) донських козаків та інших корінних мешканців – калмиків.

Як підкреслює проф. А. Кудряченко, видатні російські філософи, історики, письменники, геополітики (Г.Федотов, М.Бердяєв, М.Трубецької, О.Толстой, М.Покровський, Л.Гумільов та ін.) вважали Московську державу з часів Івана III прямою спадкоємницею не великокняжого Києва, а імперії Чингізидів, що успадкувала і реалізувала в нових історичних умовах привнесені монголами із завойованого ними Китаю принципи ефективного управління великою імперією (причому не власне Китаєм, а саме підкореними територіями), в якій співмешкали різні народи Східної Європи та Азії [4]. Відлунням китаєцентризму була система ярликів на Русі, впроваджена Золотою Ордою.

Ментально-ціннісна генетика Московської великодержавності від Орди не змінилася і з виходом на авансцену європейської політики Російської імперії, що запозичила у Європи безліч символів та культурних артефактів. Як влучно зазначає відомий російський філософ та історик Е. Кульпін: «Хоча в сфері технічної, а потім і всієї культури Петро I «двинув» Росію в Європу, але в ментальності поставив заслони на цьому шляху» [5, с. 74–75].

Прикметно, однак, що протягом так званого Петербурзького періоду російської історії, тобто з початку XVIII ст. до 1917 року і, відповідно, за всю добу існування Російської імперії Росія ніколи, за винятком короткого періоду невдалої для неї Кримської війни 1853–1855 років, не перебувала в конфронтації практично зі всією Європою, як це трапилося після силової анексії Криму в 2014 р. Така конфронтація була характерна для більшовицької Росії в період 1918–1924 років, тобто до хвилі дипломатичного визнання радянського уряду західними державами. Адже, наприклад, у добу холодної війни конфронтація мала місце між Західною та Східною Європою, а не між інтегрованою Європою і Росією.

У Росії сьогодні логіка феодально-імперських засад постординсько-пострадянської культурно-цивілізаційної системи зумовлює «переведення всіх дискусій з суспільством на мову спецслужб та армійського спецназу» [6, с. 271]. Кремль більше не стурбований збереженням фасаду «європейських цінностей» щодо дій на пострадянському просторі (наприклад, колишній директор ФСБ, а нині секретар Ради безпеки Росії М. Патрушов у своєму недавньому інтерв'ю «Російській газеті» відверто відзначає: «[...] В Україні було виروшено ціле покоління, абсолютно отруєне ненавистю до Росії і **міфологією «європейських цінностей»** (виділено мною – І.П.)» [7]. Отже, російська «модернізація» наповнюється чіткими ординсько-імперськими смислами і відтепер буде спиратися на ресурсну самодостатність російсько-євразійського простору з жорстко авторитарною державною ідеологією та елементами економіки мобілізаційного типу.

Збройний конфлікт на Донбасі яскраво висвітлив, що, як наголошував Л. Гумільов, спільність або схожість культурної традиції, спадковості, тяглості певних меморіально-музейних форм аж

ніяк не визначає єдності поведінки живих людей, яка підтримується їх пасіонарністю, що яскраво засвідчила протилежність моделей поведінки та цінностей Московії та Великого Новгороду XV ст. [8, с. 377]. Отже, висновок про те, що спільне культурне надбання можуть мати зовсім різні етноси (суперетноси) з різними, навіть діаметрально протилежними, системами цінностей та моделями поведінки, є важливим не лише для усвідомлення принципово різних моделей поведінки під час Майдану переважно російськомовних (й, відповідно, російськокультурних) Києва і Дніпропетровська, з одного боку, і Севастополя, Сімферополя або Луганська, з іншого. Те саме стосується і принципової різниці між моделями поведінки Російської імперії, сталінського СРСР і путінської Російської Федерації, в освітній та культурний фундамент яких було покладено давньоруську та класичну російську літературу (з відповідними архетипами).

В історичному дискурсі щодо цивілізаційно-культурної спадщини Русі сучасна Російська Федерація, по суті, виступає багатонаціональною, євразійською, імперською альтернативою проекту національної, європейської, демократичної Русі-України. Тут варто згадати стрижневу ідею В'ячеслава Липинського: «(...) основною рїжницею України від Москви єсть не мова, не плем'я, не віра і не апетит селянина на земельку панську – одним словом, не всі ознаки культурно-національні і не гасла соціальні – а інший, витворений віками устрій політичний, інший (...) метод організації правлячої верстви, інше взаємовідношення верхів і низів, держави і громадянства – тих, що правлять, до тих, ким правлять» [9, с. 460] (*збережено правопис оригіналу – І.П.*).

На нашу думку, цей фрактальний дуалізм (дихотомія) цінностей онтологічних, моральних, політичних, геополітичних орієнтацій буде наростати, причому як між Україною та Росією, так і всередині Росії. Завдання влади та громадянського суспільства в Україні – недопущення подальшої фракталізації зазначеної дихотомії в Україні, згуртування суспільства та української політичної нації навколо європейських цінностей Київської Русі-України.

Таким чином, у культурно-історичному контексті глибинною суттю війни на Донбасі є дихотомія історичного розвитку Русі після

її розділу між Ордою і Європою та зумовлена цим історична боротьба за Руську спадщину: чи буде вона монополізована Московською, Євразійською Руссю, чи Русь-Україна, що тяжіє до традицій та цінностей Центральної Європи і яка в геополітичному плані зникла в період 1944–1991 рр., будучи поглинутою Радянським Союзом, але в 1991 р. постала вже в суверенно-державницькому форматі, устоїть перед системними викликами сучасності і виступить в тривалій історичній перспективі цивілізаційно-культурною та аксіологічною альтернативою імперській Москві.

Врахування вищезазначеної історичної парадигми в практичних діях української влади та дипломатії сприятиме як врегулюванню збройного конфлікту та відновленню мирного життя на Донбасі, так і профілактиці конфліктогенних загроз в інших регіонах України.

Для запобігання та профілактики громадянських конфліктів у різних регіонах України, водночас усвідомлюючи визначальний фактор зовнішньої агресії в подіях у Криму та на Донбасі, вбачається за доцільне побудова, на основі історичних, соціологічних, політологічних даних, регіональних та локальних моделей зазначеної фрактальної дихотомії європейських та євразійських цінностей, конкретних параметрів та пропорцій їх реалізації та віртуалізації, визначення напрямів та сили планованих інформаційно-політичних та соціально-психологічних впливів у різних регіонах, містах та районах України з метою актуалізації та посилення перших (європейських) та нейтралізації других (євразійських).

1. Афанасьєва В.В. Пространство: новейшая онтология / В.В. Афанасьєва, К.В. Кочелаєвская, А.Г.Лазерсон. – Саратов: Издательский Центр «Наука», 2013. – 223 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.proza.ru/2014/01/12/1556>

2. Ефимчук И.В. Фрактальность истории / Ирина Викторовна Ефимчук // Общественные науки и современность. Журнал РАН. – Москва: Наука, 2010. – № 5. – С. 146–156.

3. Піляєв І.С. Фрактальна парадигма трансформаційних процесів на пострадянському просторі: історичний діагноз збройного конфлікту на Донбасі // Виклики європейській архітектурі безпеки: український контекст: зб. тез доповідей (9 жовтня 2014 року, м. Київ) / за заг. ред. М.А. Кулініча, Н.О. Татаренко, В.Г. Ціватого. – К. : ДАУ при МЗС України, 2014.

4. Кудряченко А.И. Является ли Украина расколотой нацией? Лекция во Фрайбургском университете имени Альберта и Людвиг / А.И.Кудряченко. – Фрайбург. – Декабрь 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ivinas.gov.ua/uk/novini-l/item/62>

5. Кульпин Э.С. Становление системы основных ценностей Российской цивилизации / Э.С.Кульпин // История и современность. – 2008. – № 1. – С. 49–75.

6. Гавров С.Н. Модернизация во имя империи. Социокультурные аспекты модернизационных процессов в России. – Москва: Едиториал УРСС, 2004. – 352 с.

7. Вторая «холодная». Николай Патрушев: «Отрезвление» украинцев будет жестким и болезненным / Текст: Иван Егоров // Российская Газета. – 15.10.2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2014/10/15/patrushev.html>

8. Гумилев Л.Н. От Руси к России / Лев Николаевич Гумилев. – Москва: АСТ. – 396 с.

9. Липинський В. Листи до братів-хліборобів / В'ячеслав Липинський // Історія філософії України. Хрестоматія / Упорядники М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А. К. Бичко та ін. – К. : Либідь, 1993. – С. 456–465.